

14. Харлан О. В. Самарський Пустинно-Миколаївський монастир. Архітектурна та мистецька спадщина XVIII–XIX ст. / О. В. Харлан. // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження: Зб. наук. праць. – Вип. 2. – Д., 2005. – С. 105–120.

15. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків: В 3 т. /Д. І. Яворницький. – К.: Наук. думка, 1990. – Т. 1. – 592 с.

16. http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_biography/107657/%D0%A0%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9

17. <http://hiperton.narod.ru/samaramonast.html>

Олександр Кравченко (Чернігів), здобувач Центру пам'яткознавства НАН України і УТОPIK

Картографічні матеріали як джерело вивчення монастирів північного заходу Слобожанщини

Православні монастирі Слобожанщини, засновані в середині – другій половині XVII ст., є предметом вивчення істориків, археологів, джерелознавців, архітекторів. Як предмет вивчення, монастирі привертають увагу вчених з середини XIX ст. Одним з видатних знавців історії становлення монастирів був архієпископ харківський і чернігівський Філарет (Д.Г. Гумілевський). Його перший том багатотомного видання „Историко-статистическое описание Харьковской епархии” до сьогодні залишається чи не єдиною фундаментальною науковою працею, яка об'єднує описи монастирів, дані історичних архівів та інформацію про ченців і настоятелів [1].

У XX ст. для вивчення монастирів було застосовано комплексний метод, який комбінував дані археології, архітектури та джерелознавства. Одним із джерел отримання інформації про монастирі є топографічні карти, складені наприкінці XVIII ст. Це серія карт, відомих під загальною назвою „Плани Генерального межевания”, де з великою точністю було нанесено всі відомі населені пункти із градацією від міста до хутора, з позначенням меж та власників земельних ділянок. Карти виконані різними кольорами, що полегшує їх інтерпретацію та використання.

На кінець XVIII ст. рівень картографії Російської імперії був досить високим і за якістю не поступався західноєвропейському. Зображення рельєфу та точне нанесення населених пунктів робить карти надійним джерелом вивчення історії Слобожанщини. Час створення карт – 80-ті роки XVIII ст. припадає на період найбільшого економічного розвитку монастирів.

Карты складені за повітами, що полегшує роботи з локалізації монастирів. Зруйновані наприкінці XVIII ст. монастирі дуже швидко були втрачені як пам'ятки культури, залишаючись у полі зору виключно істориків і джерелознавців. Був втрачений зв'язок між назвою та конкретною пам'яткою. Тому карти, складені у той час, коли функціонували монастирі, є одним з важливих джерел вивчення їх історії. Монастирі північного заходу Слобожанщини знаходилися на території кількох повітів,

а саме: Охтирського, Лебединського, Сумського, Миропільського, Суджанського та Краснопільського. На картах цих уїздів позначено місце розташування всіх відомих за описами Філарета монастирів.

В описах монастирів часто згадуються населені пункти, які на сьогодні вже не існують або змінили свою назву. Карта дозволяє визначити точне місце розташування монастиря. Ця інформація була вирішальною у локалізації маловідомих монастирів: Михайлівського Іоанно-Предтечевого, Суджанського Іоанно-Предтечевого, Преображенського Скельського. Важливою інформацією, яка була використана при археологічних розвідках, були дані щодо рельєфу місцевості, де знаходився монастир. Михайлівський Іоанно-Предтечів монастир розташований у пересіченій місцевості, на останці посеред яру. Ця топографічна особливість відображена на карті Лебединського повіту. Крім того, на карті зображено споруди монастиря не тільки на останці, а й на північному схилі яру.

Карта також містить інформацію про наявні на той час малі річки регіону. Малі річки відігравали важливу роль у монастирському господарстві. Існує ряд документів, які згадують про монастирські млини, поставлені на річках. Зображення гідрографічних споруд – гатей, ставків та окремих млинів дозволяє реконструювати важливу складову монастирської економіки. При описі Сумського Успенського монастиря відомі млини, що ставили ченці на р. Комишанці. На карті Сумського повіту зображені три греблі, розташовані на південний захід від монастиря. Поряд з Михайлівським Іоанно-Предтечевим монастирем також зображена гребля, але археологічними розвідками з'ясовано, що ця споруда збудована з метою створення штучної водойми, а не для будівництва млина.

Філаретом було опубліковано ряд грамот, у яких містилася інформація про земельні ділянки, які передавалися монастирям у власність. Грамоти чітко перераховують межі земельних ділянок, але на сьогодні втрачена інформація про назви урочищ та окремі топографічні прив'язки. На картах чітко позначено межі земельних ділянок з позначенням їх належності. Серед інших власників у легенді карти вказані владичні (монастирські) землі. На основі даних „Планов Генерального межевания” можна відтворити інформацію про наявність та розташування всіх земельних ділянок, якими володів монастир станом на кінець XVIII ст.

Отже, картографічні матеріали кінця XVIII ст. є важливим джерелом у локалізації та вивченні історії православних монастирів північного заходу Слобожанщини середини XVII – XVIII ст.

Література

1. Филарет (Д.Г. Гумилевский). Историко-статистическое описание Харьковской епархии. Краткий обзор епархии и монастыри / Архиепископ Филарет.— М. : типография В. Готье, 1852.—Отд. I—236 с.

2. Вавричин М. Україна на стародавніх картах. Кінець XV – перша половина XVII ст. / М. Вавричин, Я. Дашкевич, У. Кришталович.—К.: ДНВП „Картографія”, 2004.—208 с.